

dat men op het platteland aanvulling wilde zoeken op de rantsoenen¹) werd in feite gemiddeld 23 dagen per maand gewerkt. De geldlonen verdubbelden maar bleven achter bij de prijsstijgingen. De prijsindex van de detailhandel (in 1936: 100) stond in '41 op 204, in '44 op 390. Wat de burgerij reëel kon uitgeven, daalde dan ook gestaag. De index van die bestedingen ('36-'37 op 100 gesteld) was in '41 108, maar in '44 nog maar 78 en in '45 slechts 59. Hoewel er door de hoge militaire uitgaven steeds meer geld in omloop kwam (de hoeveelheid circulerend geld werd van '40 tot '45 bijna verachtvoudigd), konden de burgers steeds minder kopen. De voedselrantsoenen, alle aan door de overheid gestelde prijzen gebonden, waren te laag. Gerantsoeneerd waren overigens slechts rijst, brood, suiker en eieren – vlees en vis niet, maar vlees was er maar weinig en ook de vis werd schaars doordat de vissers maar weinig stookolie kregen voor hun treilers. Al in de eerste maanden van '42 hoorde een medewerker van het Nederlandse gezantschap te Tokio Japanners zuchtend zeggen: 'Wat is er de zin van dat wij uit het zuiden al die rubber krijgen? Wij kunnen het niet opeten.'² De calorische waarde van het voedsel dat de gemiddelde Japanner kon nuttigen, daalde (1931-40 gemiddeld op 100 gesteld) van 102 in '42 (het jaar van de grote overwinningen!) tot 74 in '45. Saburo Ienaga moest eind '42 drie-en-een-half uur in de rij staan teneinde in het restaurant van een warenhuis een portie rijst en groente te kunnen nuttigen; die maaltijden waren niet 'op de bon' maar relatief duur – *'we would pay anything to fill our stomachs, so inadequate was rationed food.'*³ Fruit en groente waren vrijwel uitsluitend zwart te krijgen.

Die zwarte markt was, gelet op het tekort aan verkrijgbare waren en de enorme 'zwevende koopkracht', onvermijdelijk en de prijzen op die markt stegen voortdurend. Wat wij in de delen 7 en 10 van ons werk, toen wij de zwarte markt in bezet Nederland beschreven, de 'zwarte markt-coëfficiënt' genoemd hebben (d.w.z. het cijfer waarmee men de officiële prijs vermenigvuldigen moet om de zwarte prijs te krijgen) was in juli '45 in Japan voor rijst gestegen tot 70, voor suiker tot 250, voor lucifers tot 200, voor fietsen tot 30. De gemiddelde zwarte markt-coëfficiënt stond in de genoemde maand op 42.

Textielgoederen waren zelfs op de zwarte markt schaars. Zij werden namelijk nauwelijks meer vervaardigd. De voornaamste grondstoffen,

¹ Bovendien gingen uit de grote steden elke zondag miljoenen mensen de boer op, uit Tokio, een stad met bijna zeven miljoen inwoners, blijkens tellingen ca. negenhonderdduizend. ² W. J. de Bruyn: *Experiences and impressions of Japan after the outbreak of war*, p. 8. ³ Saburo Ienaga: *Japan's Last War*, p. 194.